

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

"แหล่งเรียนรู้" และ "การเผยแพร่องค์ความรู้" ในการดำเนินงานเพื่อสร้างเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน นอกจากอาศัยการทำหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐแล้ว องค์กรชุมชนระดับหมู่บ้าน และตำบล มีบทบาทสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้การดำเนินงานบรรลุผล หากได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมกับความต้องการและความจำเป็น หมู่บ้าน/ชุมชนต้นแบบที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันให้แก่หมู่บ้าน/ชุมชนอื่นในจังหวัดเชียงใหม่จึงมีความสำคัญ และสมควรส่งเสริมให้มีศักยภาพในการดำเนินงาน การช่วยเผยแพร่และกระจายทักษะและความรู้เหล่านั้นไปสู่ชุมชนอื่น

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ใน "โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน" เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มุ่งเน้นขยายผลการถอดบทเรียนรูปแบบทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควันที่มีหลากหลายรูปแบบทางเลือกจากแหล่งเรียนรู้ที่ค้นพบ เพื่อให้หมู่บ้าน/ชุมชนใกล้เคียง หรือชุมชนที่สนใจ สามารถนำไปปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสมกับชุมชนของตน และต่อยอดเป็นเครือข่ายชุมชนระดับตำบล หมู่บ้านที่สามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควันโดยการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

แนวคิดเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีนวัตกรรมในการแก้ไข "ประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม" กรณีปัญหาหมอกควันยังมีองค์กร/ชุมชนที่เป็นต้นแบบการเรียนรู้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาหมอกควันจำนวนไม่มากนัก ซึ่งในจำนวนองค์กร/ชุมชนดังกล่าวสามารถพัฒนาการดำเนินงานเหล่านี้ให้เป็นเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ที่มุ่งเน้นด้านการป้องกันแก้ไขปัญหาหมอกควันได้ในอนาคต หากได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมอย่างเหมาะสมและมีความต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันลักษณะการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างองค์กร/ชุมชนที่มีอยู่เป็นไปตามลักษณะร่วมกันของพื้นที่ อาชีพ และบทบาท มากกว่าการเรียนรู้เพื่อเป้าหมายในการป้องกันปัญหาหมอกควันอย่างเป็นระบบ

กิจกรรมการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ และการเผยแพร่นวัตกรรมทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควันใน "โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน" ครอบคลุมแนวคิด

และวิธีการส่งเสริมการพัฒนาดังต่อไปนี้ 1) แหล่งเรียนรู้ในการแก้ไขวิกฤตหมอกควัน 2) การเผยแพร่นวัตกรรมและองค์ความรู้สู่ชุมชนอื่น และ 3) แหล่งเรียนรู้ในการแก้วิกฤตหมอกควันบนสังคมออนไลน์

2.1 แหล่งเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน

องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนภายใต้ “โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควัน ในชุมชน” เป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน นับตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ ความเป็นเครือข่ายเริ่มต้นจากผลของกิจกรรมการเข้าดูงานในพื้นที่พร้อมกับเสวนาระดมความคิดเพื่อสังเคราะห์ตัวแบบทางเลือกที่เป็นไปได้จากบริบทของพื้นที่สำหรับพัฒนาเป็นตัวแบบในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน คณะวิจัยพยายามค้นหาหน่วยงาน องค์กร และชุมชนที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้ และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ในการแก้ไขวิกฤตหมอกควันให้กับชุมชน/หมู่บ้าน ตำบลต่อไป

แหล่งเรียนรู้ที่เข้าร่วมการดำเนินกิจกรรมโครงการฯ เหล่านี้ประสบความสำเร็จในการคิดค้นหรือได้ทดลองทดแทนการเผาด้วยนวัตกรรมการทำงานที่ช่วยลดเศษซากวัสดุ และการเผาอย่างมีส่วนร่วม และมีการเสวนาแลกเปลี่ยนเชิงวิชาการ การเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นที่เพื่อใช้เป็นข้อมูลการขยายผลไปสู่การสร้างเครือข่ายเพื่อแก้ปัญหาในพื้นที่อื่นต่อไป กิจกรรมสำคัญในการสร้างเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรเหล่านี้ ได้แก่ การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการเข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ โดยมีการเสวนาเชิงวิชาการ และการร่วมเสวนากับเครือข่ายชุมชน/องค์กรที่มีนวัตกรรมด้านการจัดการเศษซากวัสดุทางการเกษตรในระดับครัวเรือนและระดับองค์กร ส่วนหนึ่งของเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ต้นแบบทางเลือกในการแก้ไขวิกฤตหมอกควันในโครงการฯ ได้แก่

- 1) องค์กรบริหารส่วนตำบลคอนแก้ว อำเภอแม่ริม
- 2) องค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม
- 3) องค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง
- 4) บริษัท เนเจอร์อล อะกรีคัลเจอร์ จำกัด ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง
- 5) สถาบันพัฒนาทรัพยากรและเกษตรกรรมยั่งยืนแม่ทา อำเภอแม่ออน
- 6) เทศบาลตำบลป่าไผ่ อำเภอสันทราย
- 7) โครงการหลวงแม่แฮ ตำบลแม่นาจร อำเภอแม่แจ่ม
- 8) คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 9) คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- 10) คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 11) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 12) คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 13) ฐานเรียนรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยีเครื่องจักรกลเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้
- 14) ฐานเรียนรู้การแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน มหาวิทยาลัยแม่โจ้
- 15) มหาวิทยาลัยนอร์ทเชียงใหม่
- 16) หน่วยงานเชิงนโยบายเพื่อแก้วิกฤตหมอกควันในสำนักงานจังหวัดเชียงใหม่

กิจกรรมต่อเนื่องภายหลังจากการระบุและเข้าไปศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ กระบวนการสร้างเครือข่ายผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับนโยบายของรัฐ และหน่วยงานระดับชุมชนต่าง ๆ เพื่อขยายผลการดำเนินงาน มีการศึกษาวิเคราะห์เพื่อออกแบบ นำเสนอรูปแบบทางเลือกที่มีความเหมาะสม และมีความเป็นไปได้ที่จะนำความรู้และทางเลือกที่เหมาะสมไปใช้ในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่ดำเนินโครงการฯ ต่อไปเท่าที่โอกาสเอื้ออำนวย อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์สาเหตุการเกิดหมอกควันคณะผู้วิจัยได้แบ่งการเรียนรู้เพื่อป้องกันปัญหาหมอกควันออกเป็น 5 ประการ ดังต่อไปนี้

ประการแรก ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับการเผาของครัวเรือน เช่น พฤติกรรมของครัวเรือนในการเก็บกวาดใบไม้ กิ่งไม้ และเศษขยะมูลฝอย ยังนับว่าเป็นวิถีชีวิตของคนจำนวนมากที่ก่อให้เกิดการสะสมของควันพิษมลภาวะทางอากาศในส่วนนี้เกิดขึ้นตลอดปีโดยเป็นมูลเหตุของการสะสมควันพิษในเขตพื้นที่ราบในเขตเมือง นอกจากนี้สภาพความแออัดทางกายภาพของอาคาร บ้านเรือน และโรงงานอุตสาหกรรม มีส่วนทำให้ปริมาณควันพิษ และความหนาแน่นเพิ่มขึ้นทุกปี เงื่อนไขอันเป็นสภาวะปกติที่เกิดขึ้นได้ตลอดปีเช่นนี้มีส่วนทำให้ก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์มีปริมาณเพิ่มขึ้น ซึ่งองค์ความรู้ในการจัดการปัญหาการเผาในครัวเรือนมีการศึกษาอยู่มากพอสมควรแล้ว ส่วนปัญหามลพิษที่มีสาเหตุจากโรงงานอุตสาหกรรม หรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน และควันพิษจากการจราจรบนท้องถนน ปัจจุบันป้องกันแก้ไขปัญหาโดยอาศัยมาตรการทางกฎหมายและการควบคุมเชิงนโยบายซึ่งมีความซับซ้อน

ประการที่สอง การเกิดหมอกควันจากการเผาใบไม้กิ่งไม้/เศษวัสดุตามแนวถนน และเขตทาง ซึ่งมีสำนักงานทางหลวงชนบทฯ เป็นหน่วยงานรับผิดชอบดูแลพื้นผิวถนน รวมถึงไหล่ทางเหล่านั้น การบำรุงรักษาสภาพไหล่ทางที่ทอดยาวไปตามแนวเขาในภาคเหนือด้วยการเผาเป็นวิธีที่มีค่าใช้จ่ายต่ำภายใต้งบประมาณที่ไม่เพียงพอของหน่วยงาน ด้วยระยะทางที่คร่อมยาวเชื่อมต่อระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/อำเภอ/จังหวัดหนึ่ง ถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/อำเภอ/จังหวัดหนึ่ง ตามแนวถนนหลวง ทำให้การเผาเช่นนี้มีผลกระทบต่อผู้สัญจร โดยตรง และไฟไหม้

โอกาสลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าและพื้นที่เกษตรได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการดำเนินงานจัดการเก็บกวาดใบไม้กิ่งไม้ขาด “เงื่อนไข” ที่จำเป็นในการจัดการดูแล ทำให้ผู้รับผิดชอบเลือกใช้วิธีที่มีง่ายและมีค่าใช้จ่ายต่ำ เช่น โดยการจ้างลูกจ้างชั่วคราวรายวัน ซึ่งมักขาดความรู้ความเข้าใจ และโดยเฉพาะการไม่ต้องรับผิดชอบในกรณีเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้น

ประการที่สาม ได้แก่ การเผาในที่เปิดโล่ง (Stolle, F. et. al., 2003) จากการปลูกพืชไร่และการเลี้ยงโคและกระบือแบบปล่อยของเกษตรกรหรือชาวบ้านที่มักจะอาศัยการเผา เป็นวิธีการเพื่อทำลายเศษซากวัสดุทางการเกษตรซึ่งรวมถึงตอซังข้าวโพด ซังข้าว ชังต้นหอม-กระเทียม เป็นต้น การเผาตอซังที่เป็นเศษซากวัสดุเหล่านี้จะทำให้หลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตตั้งแต่ช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน โดยเกษตรกรที่ไม่ทราบทางเลือกอื่น นอกจากการเผาแบบดั้งเดิมที่สืบทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ ด้วยความเชื่อหลายประการ อาทิเช่น การเผาเป็นการจัดการปัญหาจากแมลง และเพิ่มอินทรีย์สารแก่ดินและส่งผลให้พืชผลงอกงามดี ในกรณีการเลี้ยงงอกงามขึ้นมากมายด้วย

ประการที่สี่ การเรียนรู้เกี่ยวกับการเผาโดยสร้างแนวกันไฟ วิธีนี้เป็นวิธีการที่เกษตรกรบนที่สูงนิยมทำโดยมีลักษณะประณีประนอมยอมปล่อยให้มีการเผาพืชไร่ของชุมชนโดยมีระบบการควบคุมทั้งทางกายภาพของพื้นที่ที่มีการเผามีให้ลุกลามออกไปสู่เขตป่า และมีการตกลงทางสังคมร่วมกันระหว่างกลุ่มเกษตรกร ชาวไร่บนที่สูง กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เช่น กะเหรี่ยง ปกาเกยอที่ยังรักษาวัฒนธรรมการควบคุมทางสังคมภายในกลุ่มอาศัยการเผาที่มีการควบคุมการลุกลามของไฟ เพื่อป้องกันมิให้เกิดการลุกลามของไฟไปสู่เรือนสวน ไร่นา และพื้นที่ป่าของชุมชนใกล้เคียงในการเผาเช่นนี้จะมีการตกลงกันระหว่างกลุ่มในเรื่องต่าง ๆ อาทิเช่น เดือนที่จะทำการเผา ช่วงเวลาการเผา และการควบคุมมิให้เกิดไฟลุกลาม โดยอาศัยประเพณีความเชื่อของกลุ่มเป็นกลไกในการควบคุมชุมชน การเผาเช่นนี้ถึงแม้จะมีการควบคุมทางสังคมระดับหนึ่ง แต่ก็ส่งผลทำให้เกิดปัญหาหมอกควันในวงกว้างแก่ทั้งผู้อาศัยอยู่บนที่สูง และส่งผลกระทบต่อผู้อาศัยอยู่ในเขตเมือง

การเรียนรู้**ประการที่ห้า** ได้แก่ หมอกควันที่เกิดขึ้นในพื้นที่เขตป่าซึ่งมีสาเหตุจากหลายสาเหตุ เช่น จากการหาของป่า การล่าสัตว์ การเก็บเห็ด การเก็บผักหวาน ไข่มดแดง ตลอดจนการเผาเพื่อให้เกิดหญ้าอ่อนสำหรับเลี้ยงสัตว์ และการเผาเศษซากพืชเพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตรในไร่มุมนเวียนทั้งที่อยู่ในเขตป่าและนอกเขตป่า ซึ่งสาเหตุทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นการเผาโดยไม่มีแนวกันไฟ จากข้อมูลผลการศึกษาวิจัยที่พบและข้อมูลจากหน่วยงานราชการที่เก็บสถิติในด้านนี้พบว่า การเกิดหมอกควันในลักษณะนี้ เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาหมอกควันมากที่สุดที่ส่งผลกระทบต่อนำไปสู่ปัญหาวิกฤตหมอกควันทั้งกับผู้อาศัยอยู่ในเขตเมือง และเกษตรกรในชุมชนบนที่สูง ทั้งยังเป็นสาเหตุการเผาที่หน่วยงานภาครัฐ และแม้กระทั่งชุมชนเองประสบปัญหาในการป้องกันแก้ไขไม่สามารถบริหารจัดการหรือบรรเทาไม่ให้เกิดไฟป่าและหมอกควันบนที่สูงได้ นอกจากนี้ยังพบว่า

ไฟป่าดังกล่าวล้วนเป็นไฟป่าที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ไม่ได้เกิดจากภัยธรรมชาติดังเช่นที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ตัวอย่างสาเหตุการเกิดไฟป่าที่เกิดจากพฤติกรรม “การหาของป่า” เป็นวัฒนธรรมการดำรงชีพของชาวเขา และเกษตรกรผู้อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่เป็นเขตป่า หรือเขตที่ดินทำกินของเกษตรกรที่อยู่นอกเขตป่าแต่เป็นพื้นที่ติดต่อกับเขตป่า ซึ่งอาจจะเป็นป่าสงวนและป่าอนุรักษ์เป็นส่วนใหญ่ ผู้หาของป่าอาจทำการเผาเพื่อแผ้วทางเข้า-ออกจากป่า ก่อไฟทำให้เกิดควันเพื่อให้เอารังมดแดง รังผึ้ง และความเชื่อว่าการเผาจะทำให้เห็ดถอบ และผักหวานเจริญงอกงามดี นอกจากนี้เกษตรกรกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงจำนวนหนึ่งทำการเผาป่าเพื่อขยายที่ดินทำกินในเขตป่าสงวน จึงก่อให้เกิดไฟป่าโดยไม่มีผู้ดูแลควบคุม สาเหตุการเผาในลักษณะนี้จึงยากแก่การควบคุมเพราะไม่สามารถระบุตัวผู้ที่ควรรับผิดชอบในการระมัดระวังมิให้ไฟลามเข้าไปในพื้นที่อื่นได้

ปัจจุบันการเผาไร่บนที่สูงหรือในระบบไร่หมุนเวียนมีจำนวน คิดเป็นร้อยละ 50 การเผาเพื่อหาของป่า ร้อยละ 10 การชิงเผา ร้อยละ 15 การเผาเพื่อเกษตรถาวร ร้อยละ 20 และการเผาขยะในเมืองมีสัดส่วน ร้อยละ 5 รวมในหนึ่งร้อยเปอร์เซ็นต์ ร้อยละ 75 ของการเผาอยู่บนเขา และเป็น การเผาที่ราบในเมืองเพียง ร้อยละ 25 ปัญหาวิกฤตหมอกควันจากไฟป่าที่เกิดขึ้นมีสาเหตุสำคัญจากการขาดองค์ความรู้ในการจัดการไฟที่เกิดขึ้นในพื้นที่ราบและพื้นที่สูง และการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศนี้อาจเป็นผลสืบเนื่องมาจากอาชีพ “เกษตรเชิงเดี่ยว” และ “เกษตรพันธสัญญา” โดยปฏิเสธความรู้เดิมของชุมชนที่เคยมีระบบการจัดการผืนป่านับมานับร้อย ๆ ปี ด้วยเหตุนี้ชุมชนในพื้นที่เกิดควันไฟจึงอาจเป็นแหล่งเรียนรู้ที่น่าสนใจในการป้องกันปัญหาหมอกควันได้หากพิจารณาจากมุมมองด้านบวกต่อชุมชนบนที่สูงเหล่านี้

จากการเรียนรู้พฤติกรรมและผู้ที่มีส่วนให้เกิดหมอกควันข้างต้น อาจสรุปเป็นประเภทแหล่งเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาหมอกควันได้อย่างกว้าง ๆ คือ แหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน หมู่บ้าน แหล่งเรียนรู้ที่เป็นองค์กรส่วนท้องถิ่น (หน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชนในท้องถิ่น) และแหล่งเรียนรู้ในสถาบันทางวิชาการ แหล่งเรียนรู้ที่เข้าร่วมการดำเนินกิจกรรมโครงการฯ ได้ริเริ่มโครงการลดการเผา มีกิจกรรมทดแทนการเผาด้วยนวัตกรรมการทำงานเชิงบวก และอาศัยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมลดการเผาอันเป็นสาเหตุของหมอกควัน

ในบริบทของสังคมปัจจุบันซึ่งชุมชนชนบทกับชุมชนเมือง ซึ่งมีความเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิดและมีปัจจัยต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องที่ซับซ้อน กลุ่มคนในชุมชนชนบทจึงควรมีบทบาทมากที่สุดในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน ทั้งยังอาจเป็นแหล่งเรียนรู้ในกระบวนการแสวงหาความรู้ทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ทั้งนี้ด้วยเหตุผลของความใกล้ชิดผูกพัน ระหว่างสมาชิกในชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านในพื้นที่ใกล้ชิด มีอาณาเขตหมู่บ้านติดต่อกันมี

โอกาสในการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันอย่างเปิดกว้าง มีการสื่อสารภายใน ขบวนการชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ผู้เป็นปราชญ์ชาวบ้านและผู้มีประสบการณ์ตรงในการจัดการ ทรัพยากร ควรได้รับการสนับสนุนให้แสดงบทบาทในการบริหารจัดการองค์กรชุมชนอย่างเป็น ระบบ

องค์กรส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชนซึ่งรวมถึง องค์กรไม่แสวงหากำไร เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีความพร้อมมากกว่าชุมชนในแง่ความเชี่ยวชาญและ งบประมาณในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หากมีความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้และความ ต้องการของชุมชนท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น องค์กรส่วนท้องถิ่นก็จะสามารถแสดงบทบาทสนับสนุนให้ เกิดการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืนได้ดีขึ้น โดยการรับรองและสนับสนุนแผนการจัดการทรัพยากร ของท้องถิ่น และร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่นในการขับเคลื่อนและผลักดันให้รัฐมีนโยบายสนับสนุน แนวทางการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม

หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ในระดับท้องถิ่นทั้งหมดสามารถร่วมมือกันจัดทำแผนการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยพิจารณาเป็นแผนงานที่บูรณาการเป็นภาพรวมทั้งหมดร่วมกัน โดย ไม่ยึดเอาขอบเขตพื้นที่เป็นข้อจำกัดในการสร้างการมีส่วนร่วม ก็จะยังทำให้การจัดการทรัพยากรใน ระดับพื้นที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ตัวอย่างเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลที่ไม่ได้รับผิชอบพื้นที่ อยู่ในเขตป่าหรืออยู่ใกล้ชิดกับป่าอาจจัดสรรงบประมาณมาสนับสนุนการจัดการทรัพยากรของแผน ชุมชนหมู่บ้านที่มีพื้นที่รับผิชอบอยู่ในเขตป่าเป็นต้น ทั้งนี้การแผนงานระดับหมู่บ้าน และระดับ องค์การบริหารส่วนตำบล อาจได้รับการสนับสนุนเห็นชอบโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด หรือ แผนยุทธศาสตร์ของจังหวัดเป็นต้น

สำหรับภาคเอกชนบางแห่ง ก็แสดงบทบาทในการประสานเครือข่ายองค์กรชุมชนในระดับ ต่าง ๆ เช่น ระดับอำเภอ จังหวัด และภูมิภาค เพื่อให้เกิดกระบวนการร่วมมือจัดทำแผนการจัดการ ทรัพยากรในลักษณะองค์กรที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อสังคม (corporate social responsibility: CSR) และเกิดขบวนการประชาชนที่เข้มแข็งที่สามารถผลักดันแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชนเพื่อให้ ส่วนราชการมีนโยบายและยุทธศาสตร์การทำงานในระดับต่าง ๆ สอดคล้องกับแผนและความ ต้องการของภาคประชาชน หน่วยงานลักษณะนี้จึงถือเป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านเครือข่าย และ ทางเลือกใหม่ในการจัดการปัญหาหมอกควัน นอกเหนือจากหน่วยงานภาครัฐ

สถาบันการศึกษาหรือองค์กรวิชาการ อาจเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างเป็นทางการที่มีบทบาท สำคัญในการชี้นำความคิดของสังคมโดยเฉพาะเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ หรือปัญหาสำคัญขึ้นในสังคม การระดมความรู้และคำชี้แนะของนักวิชาการ สถาบันการศึกษา และองค์กรวิชาการอาจเป็น สิ่งจำเป็น เช่น ในกรณีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาหมอกควันครั้งนี้ อย่างไรก็ตาม

นักวิชาการ สถาบันการศึกษา และองค์กรวิชาการควรพัฒนาความคิดเชิงบูรณาการ เปิดกว้างในการศึกษาและรับฟังความคิดเห็นให้รอบด้าน เพื่อเสนอรูปแบบหรือแนวทางในการแก้ไขปัญหาอย่างรอบด้าน มิใช่มุ่งศึกษาภายใต้กรอบสมมติฐานที่คับแคบ หรือศึกษาตามแนวสาขาวิชาเฉพาะด้านที่นักวิชาการสนใจเท่านั้น

2.2 การเผยแพร่นวัตกรรมไปสู่ชุมชนอื่น

การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับทางเลือกในการป้องกัน บรรเทาและแก้ไขปัญหาการเกิดหมอกควัน และการยอมรับรวมความรู้ในการแก้ปัญหาหมอกควัน ตลอดจนสร้างกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และดำเนินงานในลักษณะ “เครือข่าย” ของผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนตามพื้นที่ต่าง ๆ เป็นเป้าหมายสำคัญในการป้องกันปัญหาหมอกควัน อย่างไรก็ตาม องค์ความรู้ที่มีอยู่ในภูมิปัญญาท้องถิ่น สถาบันการศึกษา องค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชนไม่มีประโยชน์ต่อชุมชนที่ไม่สนใจยอมรับ และนำแนวทางเลือกต่าง ๆ ไปดำเนินการ

การแก้ไขปัญหาเร่งด่วนกรณีสถานการณ์หมอกควันในพื้นที่ภาคเหนือ แผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่าปี 2551 – 2554 จึงจำเป็นต้องดำเนินการผ่านระบบการทำงานตามแผนปฏิบัติการกำหนดขึ้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2551 ด้านการบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม โดยกำหนดให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชถ่ายโอนภารกิจการควบคุมไฟป่า ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ได้แก่ เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้เตรียมความพร้อมในด้าน การควบคุมไฟป่าและการฝึกอบรมอาสาสมัครป้องกันไฟป่าให้ อบต. ทั้งในระดับตำบลและหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับป่า โดยในปี 2552 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเรื่องการดำเนินการเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาการเผาในที่โล่ง และมาตรการเร่งด่วนในการแก้ปัญหามลพิษหมอกควันในพื้นที่ภาคเหนือ

การเผยแพร่ความรู้ หรือนวัตกรรมที่เป็นทางเลือกในการป้องกันแก้ไขปัญหาหมอกควัน มีเงื่อนไขขององค์ประกอบแห่งความสำเร็จที่อาจไม่ได้มาจากการสั่งการ หรือออกกฎหมายจากภาครัฐเท่านั้น แต่ยังมีปัจจัยอื่น ๆ ที่สำคัญอย่างน้อย 4 ประการที่ทำให้นวัตกรรมเป็นที่ยอมรับหรือไม่ ได้แก่ 1) ข้อได้เปรียบของทางเลือกเชิงนวัตกรรมสำหรับประชาชน ชุมชน หรือผู้สนใจทางเลือก 2) ความเข้ากันได้ของนวัตกรรมทางเลือกกับวิถีชีวิตหรือวิถีการผลิต 3) โอกาสในการได้พบเห็น แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแหล่งต้นแบบทางเลือกเชิงนวัตกรรม นอกเหนือจากตัวนวัตกรรมนั้นแล้ว ช่องทางของการสื่อสาร ติดต่อกับ แลกเปลี่ยนความคิด ระหว่างแหล่งเรียนรู้กับผู้สนใจในทางเลือกเพื่อ

การแก้ไขปัญหาหมอกควันก็เป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการแพร่กระจายความคิด และแนวทางปฏิบัติใหม่

ระยะเวลาในการพิจารณา การได้ทดสอบ ทดลองหลังจากได้รับข้อมูล ข่าวสารอันเป็นประโยชน์ต่อการทำงาน อาจอาศัยระยะเวลายาวนานเกินกว่าการได้รับการอบรม หรือการถ่ายทอดเทคโนโลยีทางเลือกใหม่ แต่ทั้งนี้หากชุมชนมองไม่เห็นข้อได้เปรียบของทางเลือก หรือความเข้ากันได้กับวิถีการดำรงชีวิตและการผลิต ความสำเร็จในการแพร่ขยายความคิด หรือเทคโนโลยีใหม่ที่เป็นทางเลือกเพื่อลดปัญหาหมอกควันก็ลดลง ด้วยเหตุผลความซับซ้อนดังกล่าว ทำให้การยอมรับนวัตกรรมทางเลือกในการแก้ไขปัญหาตามวัตถุประสงค์ของ “โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน” จึงอาจใช้เวลาแตกต่างกันออกไประหว่างชุมชน

กระบวนการทางสังคมของชุมชน และองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่โครงการฯ ซึ่งครอบคลุมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนหมู่บ้าน สถาบันการศึกษาขั้นพื้นฐาน (บ้าน วัด โรงเรียน) สามารถพัฒนาขึ้นเป็น “แหล่งเรียนรู้” ที่มีสำนักต่อการบรรเทา และแก้ไขปัญหาหมอกควันในระยะสั้นและระยะยาว การแก้วิกฤตหมอกควันภายใต้ “โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้การแก้ไขปัญหาหมอกควันในชุมชน” จึงครอบคลุมกิจกรรมการเผยแพร่การดำเนินงานโครงการฯ ไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชนหมู่บ้าน สถาบันการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีการเผยแพร่การเรียนรู้ในการป้องกันปัญหาหมอกควัน ประกอบด้วย 1) การเสวนากลุ่มย่อยและฝึกอบรมให้กับชุมชนในพื้นที่ 2) การเสวนาระดมความคิดร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในชุมชน 3) การสนับสนุนเครื่องบดย่อยเศษซากวัสดุทางการเกษตร และ 4) การสนับสนุนงบประมาณแก่เครือข่ายป้องกันปัญหาหมอกควัน

กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการได้เปิดโอกาสให้กับผู้นำชุมชน กลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน และเยาวชน เข้าถึงความรู้ใหม่ และกระบวนการในการจัดการรูปแบบการป้องกัน และการจัดการการเผาวัสดุเหลือใช้ หรือเชื้อเพลิงที่นำไปสู่การเผาที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง โดยนอกจากผู้นำชุมชนและภาคประชาชนจะเป็นฝ่ายเรียนรู้ร่วมกับนักวิจัยของโครงการฯ แล้ว นักวิจัยโครงการยังได้ประโยชน์จากข้อมูลใหม่ในพื้นที่และโอกาสในการวิเคราะห์หาการสนับสนุนด้านวิชาการ เครื่องจักร หรือการขยายเครือข่ายเล็ก ๆ ในชุมชน หมู่บ้านเหล่านั้นเข้ากับองค์กรภายนอก อาทิเช่น องค์กรของรัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรพัฒนาเอกชน และเอกชนเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และการศึกษาของชุมชนต่อไป

กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชน หมู่บ้านในพื้นที่ดำเนินการโครงการเพื่อให้เกิดการเฝ้าระวัง การป้องกัน และแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควันในมิติต่าง ๆ ที่มี

ความแตกต่างกันออกไปในแต่ละชุมชนนั้น เป็นขั้นตอนแรก ๆ ของการสร้างเครือข่าย โดยเริ่มต้นด้วยกิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของชุมชนให้สนับสนุนนโยบายของส่วนราชการระดับจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาหมอกควัน ภายหลังจากการอบรม ชุมชนที่มีศักยภาพอาจเป็น “ตัวการแห่งการเปลี่ยนแปลง” ในการเผยแพร่เทคโนโลยี และการส่งเสริมการป้องกันปัญหาหมอกควัน อาทิเช่น ความรู้จากฐานการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัย แม่โจ้ คณะ ตลอดจนศูนย์ต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน/องค์กรต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอไปข้างต้นผ่านช่องทางที่หลากหลายในการเรียนรู้

การจัดให้มีการอบรมเชิงปฏิบัติการความรู้ในเรื่องการลดปัญหาหมอกควันแก่ชุมชนจึงมิได้มีเป้าหมายของการอบรมเพียงแค่การขยายองค์ความรู้รูปแบบทางเลือก (Alternative Models) ในการจัดการกับพื้นที่เพาะปลูกหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวและการจัดการวัสดุเหลือใช้ที่ก่อให้เกิดปัญหาหมอกควัน แต่ยังต้องพยายามส่งเสริม แนะนำหน่วยงาน องค์กรที่มีศักยภาพในการแก้ปัญหาทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน รัฐวิสาหกิจ และชุมชนตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานระดับหนึ่งให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยรวมถึงเยาวชนและผู้นำชุมชนซึ่งอาจมีบทบาทเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายการป้องกันปัญหาหมอกควันร่วมกับโครงการฯ ต่อไป

แนวทางการมุ่งใจสำหรับชุมชนที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งเรียนรู้ประการหนึ่ง ได้แก่ การสนับสนุนเครื่องบดย่อยเศษซากวัสดุทางการเกษตร กิจกรรมนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเพื่อส่งเสริมเครือข่ายชุมชน หมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ ที่ต่อเนื่องจากการอบรมเชิงปฏิบัติการในชุมชนขนาดเล็ก และองค์กรบริหารส่วนตำบล โดยหวังว่า “สิ่งจูงใจ” นี้จะช่วยขยายความร่วมมือ และการเรียนรู้จากชุมชนที่ได้รับเรื่องจักรสำหรับการแก้ปัญหาหมอกควันต่อไป เครื่องหันย่อยกิ่งไม้ที่ชุมชนได้รับการสนับสนุน สะท้อนถึงความสนใจในการดำเนินงานเพื่อแก้วิกฤตหลังจากที่ได้เรียนรู้มาแล้วจากโครงการ ชุมชนจึงเสนอโครงการรับการสนับสนุนเครื่องบดย่อยสำหรับบดและย่อยกิ่งไม้ เศษวัสดุเหลือใช้จากการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นกิ่งลำไย ตอซังข้าวโพด ตอซังพืชไร่อื่น ๆ ในชุมชนขนาดเล็กและขนาดกลาง ทั้งนี้โครงการฯ ได้เปิดรับข้อเสนอการขอรับการสนับสนุนเครื่องบดปั่นให้แก่ ชุมชน หน่วยงาน ที่มีศักยภาพ

การเผยแพร่ทางเลือกประเภทต่าง ๆ ที่เป็นเทคโนโลยีเครื่องจักรกล และการสนับสนุนอื่นเป็นแนวทางเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ที่อยู่ในกลุ่มพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดหมอกควันในชนบท และในเขตเมือง จากแนวทางใหม่ที่จะช่วยลดการเผา หรือที่ไม่จำเป็นต้องอาศัยการเผาในกระบวนการผลิตและการประกอบกิจการของชุมชน หน่วยงานภาคเอกชน และวิธีการดำเนินงานของรัฐก็ตามเป็นแนวทางที่องค์กรของรัฐ และองค์กรภาคเอกชนพยายามนำเสนอมาเป็นระยะเวลาหนึ่งแล้ว อย่างไรก็ตามปัจจัยที่สำคัญสำหรับการส่งเสริมทางเลือกในการลดการเผา ได้แก่ ทัศนคติของ

คน ความง่ายในการจัดการวัสดุเหลือใช้จากซากอินทรีย์และอนินทรีย์ในการประกอบการตลอดจนวิธีการดำรงชีวิตของชุมชนบนที่ราบ และเกษตรกรรมที่สูง

การยอมรับทางเลือกในการปรับระบบการผลิตเพื่อการเผาบนพื้นที่เกษตร เช่น การทำไร่ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ให้เป็นระบบการเกษตรแบบอื่นที่ไม่ต้องเตรียมพื้นที่ด้วยการเผา การทำสวนไม้ผลหรือสวนป่า ซึ่งจะมีเศษซากวัชพืช ตอซังหรือชีวมวลที่หลงเหลือจากการเกษตรน้อยกว่าการปลูกพืชไร่ จึงมีความท้าทายเพราะชาวบ้านในพื้นที่เกษตร มีระบบการผลิตและวิถีชีวิตของตนเอง และอาจต้องใช้เวลายาวนานในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงบวกที่ส่งผลดีต่อสภาพแวดล้อมในระยะยาว การริเริ่มให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนเช่นนี้ไม่อาจทำให้สำเร็จได้ในระยะเวลาดังนั้น แต่ควรดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่ใช้การควบคุมบังคับสั่งการ หรือสร้างแรงกดดันให้เกษตรกรเปลี่ยนแปลง

2.3 แหล่งเรียนรู้ในการแก้วิกฤตหมอกควันบนสังคมออนไลน์

เทคโนโลยีในปัจจุบันมีส่วนเกื้อหนุนให้เกิดการติดต่อประสานงาน และการสร้างความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ วิกฤตหมอกควันมิใช่เป็นเพียงปัญหาของเกษตรกรรมที่สูง หรือคนในเมือง แต่ยังเป็นวิกฤตที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะต้องร่วมมือกันจึงจะสามารถแก้ไข บรรเทาปัญหาหมอกควันลงได้ ช่องทางการสื่อสาร แลกเปลี่ยน เรียนรู้ที่กว้างขวางสำหรับผู้สนใจร่วมมือเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ไขวิกฤตหมอกควันมีความจำเป็นสำหรับการผลักดันให้ประเด็นปัญหาลี้ดงแวดลอมทางอากาศเช่นนี้ ได้รับความสนใจ และมีช่องทางในการเข้าถึงข้อมูล ความรู้เกี่ยวกับทางเลือก แหล่งเรียนรู้ ตลอดจนบทเรียนที่ได้จากเครือข่ายในชุมชนหมู่บ้าน

“โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตหมอกควัน กิจกรรมศึกษาวิจัยทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน และการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวัง” ได้สร้างระบบการประสานงาน การรายงาน และการประเมินผล (อย่างไม่เป็นทางการ) สำหรับผู้ที่สามารถเข้าถึงสื่ออินเทอร์เน็ตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเยาวชนในโรงเรียนต่าง ๆ และผู้อาศัยอยู่ในเขตเมือง ช่องทางนี้ เปิดรับการติดต่อสื่อสารออนไลน์ในโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนเพื่อแก้วิกฤตหมอกควันในสองรูปแบบ ได้แก่ 1) การจัดตั้งเว็บท่า (Web Portal)¹ ขึ้นภายในเว็บไซต์ของ

¹ เว็บท่า (อังกฤษ: Web portal) หมายถึงเว็บที่รวบรวมลิงก์เว็บไซต์ และบทความต่าง ๆ โดยการจัดหมวดหมู่ให้ดูง่าย และมีหน้าที่นำพาผู้ชม ไปยังเว็บอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และ 2) การใช้สื่อใหม่ (New Media)² ที่มีลักษณะเป็น “สื่อสังคมออนไลน์” (Online Social Media)

เว็บไซต์ทำมาตรฐาน (Standard Web Portal) ที่ได้จัดทำขึ้นภายในโดเมน ของคณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ (<http://www.pol.cmu.ac.th/smogproject/index.htm>) เว็บไซต์แห่งนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นเพื่อใช้เป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์ทั้งในส่วนของการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการเหตุการณ์ เหตุผล คณะทำงาน กิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดเวทีประชาคม เพื่อกระตุ้นจิตสำนึกในการยับยั้งปัญหาวิกฤตหมอกควันในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดภาคเหนือ โดยมีการนำเสนอรายละเอียดของสถานที่ ประเด็นปัญหาเฉพาะของแต่ละสถานที่ การตอบรับของประชาคม รวมทั้งภาพถ่ายกิจกรรมของโครงการฯ

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลสารสนเทศต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับโครงการแก้ไขวิกฤตหมอกควัน การอบรมเชิงปฏิบัติการในพื้นที่เสี่ยง การนำเสนอข้อมูลแหล่งเรียนรู้ และสารสนเทศอื่น ๆ เป็นการนำเสนอแบบทิศทางเดียวซึ่งผู้เข้าชมเว็บไซต์ไม่สามารถแสดงความคิดเห็น หรือการตอบสนองได้อย่างสะดวกรวดเร็ว จึงอาจไม่สามารถส่งข้อความ และการแสดงความคิดเห็นอื่น ๆ แทรกลงในเว็บไซต์นี้ได้ นอกจากนี้ปัญหาคือในด้านความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงสื่อออนไลน์ (Digital Divide) ซึ่งยังถือว่าเป็นเทคโนโลยีใหม่สำหรับชุมชนชนบท หรือแม้แต่ชุมชนในเขตเมืองเพราะยังมีคนจำนวนไม่มากนักที่มีรายได้ และโอกาสในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต

กลุ่มเป้าหมายของโครงการฯ ในส่วนนี้จึงเป็นเยาวชน ผู้นำชุมชนและราษฎรในเขตพื้นที่ซึ่งสามารถเข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ผ่านทางที่ว่าการอำเภอ หรือโรงเรียนประจำอำเภอ รวมไปถึงการเข้าถึงผ่านเครือข่ายโทรศัพท์ไร้สาย (EDGE/GPRS via GSM Network) แต่ผู้เข้าร่วมเป็นเครือข่ายในโครงการเหล่านี้ จำนวนมากก็ยังขาดโอกาส และความสามารถเข้าถึงข้อมูลบนอินเทอร์เน็ตได้ อันเนื่องมาจากวิถีชีวิตและการหารายได้ที่ต้องอยู่กับการเกษตร หรือแม้จะเป็นเยาวชนที่มีอินเทอร์เน็ตใช้ในโรงเรียน ก็อาจยังมีข้อจำกัด

จากข้อจำกัดของการใช้เว็บไซต์เพื่อสร้างแหล่งเรียนรู้บนเครือข่ายทางอินเทอร์เน็ตดังกล่าวทางคณะผู้วิจัยจึงได้พยายามหาทางเลือกอื่น ๆ ในการประสานงานและติดตามความคืบหน้าของโครงการฯ อันได้แก่ “สื่อสังคมออนไลน์” (Online Social Media) ซึ่งหมายถึง สื่อทางอินเทอร์เน็ต และการเชื่อมต่อแบบไร้สายที่ถูกออกแบบขึ้นมาเพื่อให้เกิดการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวาง ผ่านทางการปฏิสังสรรค์ของผู้คนในโลกเสมือนจริง โดยใช้เทคโนโลยีวีลด์ไวด์ เว็บ และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต สื่อประเภทนี้ในปัจจุบันกำลังเป็นที่นิยมอย่างสูงในหมู่เยาวชน

² นิยามิเดีย (อังกฤษ: New Media) หรือมีการใช้คำว่า สื่อใหม่ หรือ สื่ออนฤมิต เป็นสื่อที่เกิดจากการสร้างสรรค์ หรือการใช้งานกับเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ ซึ่งบางส่วนสามารถโต้ตอบกับผู้ใช้งานได้ และมักจะอยู่ในรูปแบบของ

ผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และนักการตลาด เนื่องจากธรรมชาติของสื่อประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกับการบอกกล่าวข่าวสารกันแบบปากต่อปาก จึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีความร่วมสมัย

นอกจากนี้ การเผยแพร่สื่อดังกล่าว ก็ไม่จำเป็นต้องเป็นสื่อมวลชนตามแบบแผน (Traditional Media) หรือเป็นองค์กร แต่อาจเป็นปัจเจกบุคคล ในที่นี้คือ คณะทำงานของโครงการ สามารถเผยแพร่ข้อมูลเพียงครั้งเดียว จากนั้นผู้รับสาร (Followers) จะเป็นผู้ที่ทำการส่งต่อข่าว (forward) นั้นไปยังผู้รับสารในเครือข่ายของเขาต่อไปอีก จากนั้นผู้รับสารในเครือข่ายถัดไปก็จะส่งข้อมูลต่อออกไปอย่างไม่จบสิ้น การขยายตัวของสื่อที่ได้รับส่งต่อจึงเป็นแหล่งเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยไม่มีข้อจำกัดในตัวของเทคโนโลยีในการแพร่กระจายข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการป้องกัน แก้ปัญหาวิกฤตหมอกควัน

นอกจากนี้ “สื่อสังคมออนไลน์” ยังมีศักยภาพในการช่วยให้เกิดการโต้ตอบ (feedback) ได้อย่างทันทีทันใด ทำให้เกิดการสื่อสารสองทาง (Two Way Communication) ผู้รับสารสามารถจะเสนอความคิดเห็นกลับคืนมายังผู้ส่งสารได้ทันทีหลังจากได้รับข้อมูลข่าวสารไปแล้ว สำหรับการใช้งาน “สื่อสังคมออนไลน์” ในโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนเพื่อแก้วิกฤตหมอกควันนั้น ทางคณะผู้วิจัย ได้พัฒนาช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อดังกล่าวขึ้นมาสองรูปแบบโดยเสนอการเข้าถึงผ่านเว็บไซต์ของโครงการ สื่อสังคมออนไลน์ที่สามารถเชื่อมโยงผ่านเว็บไซต์ หรือผู้ใช้อาจเชื่อมโยงเข้าใช้งานได้อย่างอิสระโดยไม่ผ่านเว็บไซต์ ได้แก่ เครือข่าย “ทวิตเตอร์” (Twitter) และเครือข่าย “เฟสบุ๊ก” (Facebook)

ในการเผยแพร่ข้อมูลตัวอักษรและรับผลตอบกลับผ่านเครือข่าย “ทวิตเตอร์” (Twitter) คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดทำระบบการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ข่าวสารผ่านทางเครือข่าย “ทวิตเตอร์” (Twitter) ซึ่งมีที่อยู่บนอินเทอร์เน็ตคือ <http://twitter.com/polcmu> ทวิตเตอร์ของโครงการจึงกลายเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลสามารถติดต่อสื่อสารกับภาครัฐหรือองค์กรเอกชนต่างได้อย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน (Empowering Individual) อีกทั้งยังมีการนำไปใช้เพื่อการรณรงค์ทางการเมืองจากกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ในสังคมการเมืองไทยอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน

สำหรับอีกช่องทางหนึ่งคือ เครือข่าย “เฟสบุ๊ก” (Facebook) สำหรับติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และกำลังได้รับความนิยมอย่างสูง โดยโครงการได้พัฒนาแหล่งเรียนรู้ขึ้นบนที่อยู่คือ <http://www.facebook.com/pages/Chiang-Mai/Political-Science-CMU/185097652959?ref=nf>

เช่นเดียวกับการใช้งานทวิตเตอร์ โครงการ ฯ ได้เปิดใช้งานเครือข่ายดังกล่าวสำหรับเป็นช่องทางในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมทางเลือก ชุมชนแหล่งเรียนรู้ และยังเป็นการใช้งานเพื่อเชื่อมโยงเครือข่ายของผู้ร่วมโครงการ โดยเฉพาะบรรดาเยาวชนที่เข้าร่วมการอบรมเชิงปฏิบัติการในท้องที่

ต่าง ๆ และผู้สนใจติดตามประเด็นด้านคุณภาพอากาศและปัญหาหมอกควันในวงกว้าง ดังนั้นการใช้งานเฟซบุ๊กดังกล่าว จึงเปรียบเสมือนการจัดตั้งเครือข่ายของการ “ยุติการเผา” (Stop Burning) ขึ้นบนโลกเสมือนจริง รวมไปถึงการที่ทางคณะนักวิจัยจะยังสามารถติดตามประเมินผลของการลงพื้นที่รณรงค์ยุติการเผาได้อย่างต่อเนื่อง

ข้อเด่นของทั้งเครือข่ายทวิตเตอร์และเฟซบุ๊ก ได้แก่ ความสามารถในการปรับปรุงข้อมูลแบบทันทีทันใด (Real Time) ทั้งจากเครื่องคอมพิวเตอร์หรืออุปกรณ์เคลื่อนที่ไร้สายอื่น ๆ เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ อุปกรณ์เน็ตบุ๊ก (Netbook) ส่งผลให้ผู้ซึ่งสนใจการดำเนินงานโครงการฯ หรือมีความสนใจข้อมูลทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควัน สามารถติดตามข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว เพราะเจ้าหน้าที่โครงการฯ สามารถปรับปรุงข้อมูลได้จากอุปกรณ์ที่หลากหลาย จึงทำให้ข้อมูลของโครงการมีลักษณะที่สดใหม่ รวมทั้งสามารถรับการตอบโต้จากสมาชิกในเครือข่ายได้อย่างรวดเร็ว

ถึงแม้ว่า แหล่งเรียนรู้ในการแก้ไขวิกฤตหมอกควันบนอินเทอร์เน็ตและเครือข่ายออนไลน์จะมีไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในจังหวัดเชียงใหม่ หรือประชากรในจังหวัดภาคเหนือตอนบน อย่างไรก็ตามช่องทางการเรียนรู้ การสื่อสาร และการติดต่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และประสบการณ์เพื่อให้เกิดความตระหนักต่อปัญหาวิกฤตหมอกควันที่โครงการฯ ได้ดำเนินการไว้นับว่ามีประโยชน์ในมุมมองต่อการยกระดับความสนใจของประชาชน ตลอดจนหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ที่มีความสามารถในการเข้าถึงอินเทอร์เน็ต ช่องทางดังกล่าวก็นับว่าเป็นมิติใหม่ในการเผยแพร่ข้อมูล และโอกาสแห่งการเรียนรู้ ในประเด็นปัญหามลพิษทางอากาศและหมอกควันที่เกิดขึ้นในจังหวัดภาคเหนือตอนบนในระยะยาว

อย่างไรก็ตามวิธีแก้ไขปัญหาคือที่สุดจะประสบผลสำเร็จนั้นต้องอาศัยความร่วมมือของทุกภาคส่วน เช่น ผู้นำชุมชน ประชาชน องค์กรปกครองท้องถิ่น นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานภาครัฐ เพื่อร่วมกันเป็นภาคีและเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศและหมอกควันต่อไป ซึ่งทางโครงการฯ มีวิธีการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ แผนการดำเนินการและขั้นตอนการปฏิบัติงาน สามารถสรุปได้ดังรายละเอียดในบทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย